

Критике и прикази Reviews Comptes rendus

Ivan Kovačević, *Antropologija tranzicije, Etnološka biblioteka, Knjiga 28, Srpski genealoški centar, Beograd 2007, 166 strana.*

Knjiga *Antropologija tranzicije* prof. dr Ivana Kovačevića, predstavlja skup eseja koji su objedinjeni pod ovim naslovom i podeljeni u dve tematske celine. Prva se bavi folklorom tranzicije, dok druga nosi naslov antro(po)politička ekonomija. Obe celine spaja osnovna tema knjige odnosno fenomen tranzicije kao značajne pojave koja je obeležila poslednje dve decenije života ovog društva. Proces prelaznja iz sistema koji je sebe nazivao „socijalistički“ u sistem koji sebe naziva „kapitalistički“ i koji je prethodio „socijalističkom“, kako je tranzicija ovde definisana, ostavio je svoj trag u različitim oblastima društvenog života i u ovoj knjizi je razmatran njegov odraz u folklornom materijalu, kao i uticaj na ekonomske prilike, političke i ideološke stavove i druge društvene pojave.

Tematska celina „Folklor tranzicije“ sadrži tri eseja posvećena analizi legendi o dobitnicima igara na sreću, poštaru-lopovu i biznismenu, i sremskom berberinu. Metodološki postupak koji je ovom prilikom korišćen sastoji se iz strukturalne analize pomenutih narativa i njihovog postavljanja i razmatranja unutar odgovarajućeg socijalnog, ekonomskog i političkog konteksta. Na ovaj način Kovačević je uspešno došao do značenja koje

pomenute legende nose, čime je, takođe, omogućio razumevanje i objašnjavanje njihove pojave.

Tranziciona legenda o dobitnicima, koja u ovom slučaju govori o kladioničarskom dobitku, spada u ciklus legendi o iznenadnom bogatstvu. Analizirane su tri priče o kladioničarskom dobitku i primećeno je da ih odlikuje ista formalna struktura, bliska strukturi bajke. One su, stoga, i nazvane „bajkoslovnim legendama“. Ipak, da bi došao do utvrđivanja njihovog značenja, autor je pristupio drugačijem strukturisanju sastavnih jedinica legende odnosno „legendama“ i to po dijahronijskom principu. Ovaj metodološki put ukazao je da sve tri priče, zapravo, govore o tri vremenska perioda, socijalističkom periodu, periodu prve tranzicije i periodu druge tranzicije, kao i o njihovoj smeni. Legenda, dakle, prati stvarnu transformaciju društvene ekonomije ali i vrednosnog sistema i omogućava spoznaju opštih stavova o socijalnoj realnosti. Kao njena krajnja poruka izdvaja se to da su tržišno-kapitalistička ekonomija i uspeh u privatno-preduzetničkoj ekonomiji prepoznati kao rešenje egzistencijalnih problema sa kojim se društvo suočilo tokom socijalističkog perioda i perioda prve tranzicije.

Takođe, treba pomenuti da se Kovačević u svojim prethodnim radovima bavio i drugim oblicima legendi o dobitnicima koji su se javljali u ranijim vremenima i opisivali prethodne socijalne promene koje je ovo društvo iskusilo, govoreći mahom o elevaciji statusa i promeni socijalnog položaja aktera. (Ivan Kovačević, *Semiologija mita i rituala*, 2. Savremeno društvo, Beograd, 2001; Priče o dobitnicima, Etnološke sveske, V, Beograd, 1984.)

U tom svetlu, legende o kladioničarskim dobitnicima mogu se posmatrati kao elaboracija novih ekonomskih odnosa i ponašanja u kojima se kao glavni kanal vertikalne pokretljivosti i pokazatelj uspeha izdvaja materijalno bogatstvo.

U sledećoj priči o poštaru-lopovu i biznismenu, autor je najpre pristupio utvrđivanju njenog legendarnog karaktera i dokazivanju da ovde nije reč o narativu baziranom na istinitom događaju. Nakon toga je metodološkim postupkom rastavljanja legende na sastavne delove (legendeme) započeo otkrivanje njene poente i značenja. Identifikovane sastavne jedinice priče posmatrane su u svetlu dve legendeme koje su se izdvojile kao dominantne, a one su: investiranje u biznis i uspeh u biznisu. Na taj način došlo se do toga da legenda govori o pribavljanju inicijalnog kapitala za uspešnu investiciju. Ostale legendeme omogućile su dublji uvid u poentu priče i njihovim uzimanjem u obzir proizašlo je da je u legendi, zapravo, reč o podizanju kredita, investiranju, uspešnom biznisu i vraćanju kredita sa kamatom. Posmatranjem ove legende u socio-ekonomskom kontekstu njenog javljanja, autor otkriva i njeno puno značenje. Ona, naime, konstatuje nepostojanje bankarsko-kreditnog sistema u periodu socijalizma i tokom prvog tranzicionog perioda, predstavlja reakciju na razočaranje nastalo usled neispunjavanja ekonomskih očekivanja u drugom tranzicionom periodu, ali i kritiku bankarsko-kreditnog sistema uopšte. Kovačević, takođe, postavlja junaka ove legende, odnosno mitskog poštara spram stvarnog preduzetnika, kao proizvoda ekonomske tranzicije, i ukazuje na značajne razlike koje postoje među njima. Analiza

legende pokazala je da se poštar može posmatrati kao uspešan biznismen koji igra po novim pravilima tržišne ekonomije i tako dolazi do uspeha. On se, ujedno, opaža kao poželjna, idealtipska kategorija, dok u stvarnosti egzistiraju preduzetnici kao potpuna suprotnost biznismenu koji je rizičnom akcijom došao do kapitala i uspešno ga oplodio na tržištu.

Legenda o sremskom berberinu je u strukturalnom pogledu nešto složenija od prethodnih budući da se u njoj mogu pepoznati mit o uspehu i *self-made man*-u, kao i mit o izgubljenom blagu. Svakom od ova tri aspekta legende autor posvećuje posebnu pažnju i konstatuje da je njen glavni deo izgrađen na pričama o obogaćenim inovatorima i preduzetnicima. Tumačeći mit o uspehu sremskog berberina, Kovačević otkriva njegovu opštu formulu koja podrazumeva izum i bogatstvo koje je tom prilikom stečeno. Međutim, od fundamentalnog značaja za uspešnu analizu ove legende bilo je obraćanje pažnje na bitan element koji omogućava realizaciju pomenute formule odnosno na uloge pomoćnika koji se ovde javljaju, a koji nose relevantna socijalna značenja. Ta značenja determinisana su specifičnim karakteristikama pomoćnika koje, sagledane sukcesivno i u realnom socijalnom kontekstu, otkrivaju jednu od bitnih poruka ove legende. Ona se odnosi na negiranje ekonomskih formi koje prethode uslovima liberalnog kapitalizma. Deo legende koji referira na izgubljeno blago sastoji se iz priča o naslednicima koji su do njega pokušavali da dođu. Ovde treba pomenuti da se priča o sremskom berberinu pojavila u dva različita vremenska perioda tj. da se mogla pročitati u „Politici“ 1929.

godine, a potom i 2003. godine u istom listu. U prvoj verziji reč je o srodničkom principu nasleđivanja, dok se u drugoj pominju državni predstavnici kao mitski akteri pretendenta na nasledstvo. Tumačenje je pokazalo da tri identifikovana dela priče promovišu različite principe na kojima se zasniva uspeh. Kao ti principi izdvajaju se radno sticanje položaja i kreativno sticanje bogatstva koji čine osnov kapitalističke ekonomije i princip nasleđa i nasilja kao obeležja prethodnog, socijalističkog poretka. Kroz istorijski kontekst autor objašnjava i vreme javljanja ove legende. Naime, za obe pomenute vremenske tačke karakterističan je pun razvoj kapitalističke ekonomije u Srbiji. U tom pogledu, delovi legende koji govore o sticanju bogatstva i o uspehu predstavljaju odraz stvarnosti vremena u kome se njene dve verzije javljaju.

Sledeća tematska celina nosi naslov „Antro(po)politička ekonomija“ i takođe je čine tri eseja. Predmet prvog rada jesu polemike koje su se svojevremeno vodile po pitanju postavljanja i uklanjanja beogradskih kioska iz dve centralne gradske opštine, Stari grad i Vračar. Pojava beogradskih kioska razmotrena je i analizirana kroz prizmu socijalnih, političkih i ekonomskih prilika tokom perioda prve i početka druge tranzicije i istaknuto je da je rasprava o njima uključivala političke, ali i druge argumente koji pripadaju domenu estetike, industrijskog dizajna i urbanizma, te socijalne i ekonomske politike. Kovačević se kritički osvrće na političke i idejne osnove anti-kiosk kampanje, ukazujući na niz pogrešnih poteza koje su tadašnje gradske vlasti učinile njihovim uklanjanjem i kritikujući estetsko stanovište koje lepotu pogleda i praz-

nog prostora stavlja ispred osnovnih potreba građana potrošača. Autor ističe da je osnovna greška svih onih koji su analitički ili praktično udarili na kioske u centru Beograda, njihova antitržišna pozicija koja ne prepoznaje činjenicu da broj kioska na ulicama direktno zavisi od potreba tržišta i da je samim tim samoregulativan. Pored toga, nije uzeto u obzir to da bi se uklanjanje kioska, kao izvora jeftine i lako dostupne robe, izuzetno negativno odrazilo na budžet građana i, samim tim, bilo suprotno njihovim interesima. U tom pogledu, Kovačević na primeru problema beogradskih kioska ukazuje na pogrešan redosled ekonomskih i političkih poteza koji je učinjen u uslovima tranzicije. Autor ističe da proces minimiziranja sive ekonomije može započeti tek po osetnom povećanju standarda i prelasku na konzumiranje kvalitetnijih proizvoda, odnosno, tek nakon pozitivnih posledica obavljene privatizacije.

Sledeći esej upoznaće nas sa gastronomskim tradicijadama koje se održavaju širom Srbije, a koje su podvrgnute analizi u cilju utvrđivanja njihovog značenja i funkcije kao i objašnjavanja i razumevanja njihove pojave. Gastronomske tradicijade su ovde definisane kao izmišljene tradicije koje insistiraju na tradicionalnim načinima privređivanja i tradicionalnim znanjima kombinovanim sa modernim tehnologijama. Nastanak tradicijada vezuje se za period prvih početaka tranzicije i prvih javljanja privatno-preduzetničke ekonomije. Nakon toga, u vreme najveće ekonomske krize, dolazi do njihovog zatišja da bi period druge tranzicije bio obeležen njihovom značajnom proliferacijom. Autor ističe da ovakva hronološka distribucija ukazuje na

uzročni odnos između opštih zakonskih okvira ekonomske delatnosti i specifičnih političkih i ekonomskih situacija. Analiza stvaranja gastronomskih tradicijada upravo otkriva prirodu te veze. U najstarijim pričama o postanku gastronomskih tradicijada otkriva se agonalni motiv koji bitno determiniše i formu ovih manifestacija. Poreklo ovog motiva autor vidi u raznim vrstama takmičenja koje su se javljale u socijalističkom periodu, a koje su figurirale kao surogat ekonomske kompeticije. Gastronomske tradicijade su takođe svoj uzor mogle naći i u domaćim i međunarodnim poljoprivrednim sajmovima, ali ne treba zanemariti i ulogu medija koji su izveštavali o učešću domaćih društvenih proizvođača i prerađivača poljoprivrednih proizvoda na sajmovima u inostranstvu. Autor nas upoznaje sa mehanizmima generisanja ovih manifestacija ukazujući na brikoliranje ekonomskih specifičnosti određenog kraja i "ugledanja na komšije" koje su već imale sopstvenu manifestaciju. Kao pokretači ovog brikoliranja identifikovani su ekonomski motivisani proizvođači i lokalna kulturna elita koja poseduje izvesna znanja i sećanja vezana za tradiciju. Analiza ovih tradicijada sprovedena je kao studija dva slučaja, odnosno, patlidžanijade u Neradinu i kobasicijade u Turiji. Kovačević najpre daje deskripciju ove dve manifestacije, a zatim izdvaja njihove osnovne elemente u koje spadaju: glavni proizvod, lokacija dešavanja, vrste organizovanih takmičenja, korišćeni elementi tradicije i organizatori manifestacije. Nakon toga ukazano je na način upotrebe i daljeg stvaranja tradicije uz dodatno razmatranje njihove funkcije. Razmatrano je i to na koji način se putem

ovih manifestacija izgrađuje specifičan identitet žitelja kraja koji ih priređuju, a kao jedna od značajnih funkcija ove dve manifestacije identifikovano je i unapređenje privredne proizvodnje i dolaženje do tehničkih inovacija. Veoma značajan deo ovog eseja predstavlja postavljanje gastronomskih tradicijada u turistički kontekst. Kovačević izlaže mišljenje o ovim tradicijadama zasnovano na ekonomskoj logici i u skladu sa time u njima vidi značajan potencijal za turističku ponudu zemlje. Autor gastronomske tradicijade suprotstavlja neplodnom ideološkom diskursu na kome se dugo vremena zasnivala turistička ponuda Srbije, a koji je u prvi plan stavljao prirodu i istorijsko nasleđe ove zemlje. U ovom radu je istaknuto da gastronomske tradicijade, svojom dinamikom brikoliranja i uključivanja novih elemenata, imaju potencijal da se razviju u manifestacije koje pružaju primamljivije turističke ponude sa značajnim ekonomskim rezultatima.

Treći esej spada u domen antropologije medija i glavni predmet analize je tekst objavljen u listu „Politika“ u kome se, između ostalog, pominje postojanje društvene svojine u Belgiji. U nameri da objasni pojavu ove, očigledno pogrešne informacije, autor svoju analizu bazira na razmatranju značenja samog teksta i uključivanju tog značenja u odgovarajuće relevantne kontekste koji omogućavaju funkcionalno i uzročno objašnjenje. Ti konteksti identifikovani su kao informativni, u kome se nalaze sve informacije koje su sadržane u datoj medijskoj formi i organizacioni koji se odnosi na način funkcionisanja jednog medija. Problem usled koga se javila pomenuta greška u domaćem prestižnom listu koji je, sudeći po njegovom

informativnom kontekstu, bio oličenje kvaliteta i uspešnog obavljanja informativne misije, autor pronalazi na nivou organizacionog konteksta koji identifikuje u upravljačko-vlasničkoj strukturi. List „Politika“ je, naime, pošao kroz vlasničke transformacije koje kao krajnji rezultat nisu imale precizno određivanje vlasnika. Nepostojanje normalizacije vlasničkih odnosa je u uzročno-posledičnoj vezi sa greškom koja je napravljena na uređivačko-upravljačkom nivou, a koja se sastojala u postavljanju TV kritičara na mesto dopisnika iz inostranstva. Ishod toga je i učinjena greška u samom tekstu od koje je analiza i počela. Ovim esejem je na konkretnom primeru ukazano na posledice koje proces tranzicije može imati po organizacionu strukturu jednog medija, a koje se dalje odražavaju na njegovo funkcionisanje i uspešno obavljanje informativne misije.

Značaj knjige *Antropologija tranzicije* svakako je višestruk. Na prvom mestu, autorovo izuzetno poznavanje socijalnog, ekonomskog i političkog konteksta je, u sprezi sa semiološkom analizom, omogućilo uvid u značenje i poruke narativa koji spadaju u žanr urbanih legendi. Na taj način je potvrđena vrednost koju ovakav metodološki postupak ima za analizu folklornog materijala. Studija je, zahvaljujući tome, i veoma informativna o političkim, ekonomskim i drugim društvenim prilikama u ovoj zemlji u periodu od poslednjih dvadeset godina. Ne treba zanemariti i značajnu aplikativnu vrednost analize i iznetih zaključaka u esejima koji čine drugu tematsku celinu knjige. Knjiga *Antropologija tranzicije*, stoga, predstavlja izuzetno vredan doprinos bližem poznavanju fenomena tranzicije u pogledu

društvene reakcije na ovaj proces, ali i posledica koje on može proizvesti i ostaviti za sobom.

Vesna Trifunović

Ivan Čolović, *Etno. Priče o muzici sveta na Internetu*, Biblioteka XX vek, Beograd 2006, 336 str.

Studija pod naslovom *Etno. Priče o muzici sveta na Internetu* etnologa Ivana Čolovića jedan je od prvih temeljnih pokušaja da se na domaćoj naučnoj sceni predstavi, analizira i, u pogledu ideoloških pozicija, interpretira diskurs o fenomenu u globalnim okvirima poznatom kao *world music*, a u lokalnim češće nazivan, „etno muzika“ (autor je izabrao da koristi oba termina sinonimno). Ona nas upoznaje sa različitim aspektima ove kulture zvuka i ukazuje na više problema vezanih za način njenog predstavljanja. Artikulišući *world music*/etno muziku kao globalni polizhanr, koji obuhvata različite preseke muzike sveta, Čolović je odabrao da „teren“ u ovom slučaju bude virtuelni prostor Interneta, nazivajući ga Etnolendom, a sebe kao istraživača internetnologom. Time je ponudio (relativno) novu formu etnografskog prikupljanja podataka. Naime, kako je muzika danas sve više posredovana digitalnim (kada je reč o načinima beleženja, arhiviranja, reprodukcije, samog izvođenja, prezentacije...), tako se javlja i potreba za promenom perspektive koja bi zahvatila nove, tačnije, aktuelne načine na koje slušamo, recipiramo i diskurzivno konstruišemo muziku, odnosno kulturu zvuka. Shodno tome, i medijski prostor kroz koji se predstave o muzici nude, reprodu-